

Deleuze ve Guattari'de Toplum ve Dil

Ömer Say*

Öz

Deleuze ve Guattari toplumsal yapıyı *socius* olarak adlandırmaktadır. Onlar, ilkel, despotik ve kapitalist olmak üzere üç tip toplumsal biçimlenmenin olduğunu öne sürmektedirler. Tüm toplumsallık tipleri birer kodlama rejimidirler ve dahası hepsi de Saussure'ün göstergebilimiyle aynı bakış açısını yansıtmaktadırlar. Zira Deleuze ve Guattari için gösterge sistemi içinde gösteren ve gösterilen ilişkisi aynı zamanda bir kodlama biçimidir. Tüm kodlama rejimlerinde kişinin özgürlüğü kısıtlanmakta ve insanlar pasif bireylere dönüştürülmektedirler. Bu yüzden de onlara göre sabit bir yapı çerçevesinde açılan bir dil yerine sürekli değişim gösteren dil ilişkileri insan doğasına daha uygundur. Bu, sürekli değişim gösteren dil, minör dil olarak adlandırılmaktadır. Bununla birlikte Deleuze ve Guattari'nin minör dil önerileri de kendi açılarından bakıldığında sabit dil ilişkileri anlamına gelmektedir.

Anahtar Kelimeler: Deleuze ve Guattari, dilbilim, Saussure, anlam.

Society and Language in Deleuze and Guattari's View

Abstract

Deleuze and Guattari entitles society as *socius*. They separate societies into three types as primitive, despotism and capitalist societies. They suggest that all types of societies are coding regimes. These coding regimes have also same views with Saussure's approach called semiology. According to Saussure language is a system of sign composed from two terms as signifier and signified. In this system relationship between signifier and signified are also a kind of coding in Deleuze and Guattari's view. Furthermore individuals are converted to passive beings by restricting their independences in all coding regimes. This is the reason that ongoing changes in languages are more convenient to human relations since human nature based on change. According to Deleuze and Guattari this kind of continuously changing languages are called as minor languages. However their proposals are also stable at least in the meaning of language relations.

Keywords: Deleuze and Guattari, linguistics, Saussure, sense.

* Doç. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, İstanbul/Türkiye, omer.say@medeniyet.edu.tr

Giriş

Yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren postyapısalcı olarak bilinen Foucault, Derrida, Deleuze ve Guattari gibi düşünürler klasik düşünce geleneğini eleştiriye tabi tutmuşlardır. Postyapısalcıların genel olarak eleştirileri yapı kavramı üzerinden bir sistem karşıtlığında odaklanır. Bireyler toplumsal düzeyde kuşatılarak biçimlendirilmekte ve dolayısıyla onlar bağımlı kişilikler haline gelmektedirler. Bu, postyapısalcılar için özgürlüğün önüne konmuş bir engeldir ve insanda “özgürleşmenin gerçekleşmesi için, bireyler ve grupların erklerini kendi ellerinde tutmaları gerekir”.¹ İnsanların kendi erkelerini ellerinde tutabilmeleri de her şeyden önce mevcut yapının alaşağı edilmesiyle mümkündür.

Yapının alaşağı edilmesinin kavramsallaştırması Derrida’da yapısökümü olarak isimlendirilirken Deleuze ve Guattari’de aynı kavram genel olarak merkezsiz bir doku şeklinde kodlanan rizom kavramı ile ifade edilmiştir. Deleuze ve Guattari’nin birlikte ürettikleri çalışmalar birçok alanı tarayan bir nitelikte karşımıza çıkmaktadır. Felsefeden psikolojiye, bilimsel yöntemden dilbilime kadar birçok alanla ilgilenmişlerdir. Ancak bu alanlarda yapılan çalışmalar da bu alanların insanları kuşattığı ve sınırlandırdığı ve böylece de bir mevcut formun içine sıkıştırdığı üzerine yoğunlaşmaktadır.

Deleuze ve Guattari, her ne kadar bir köke karşı çıkmak gereğini öne sürse de çalışmalarını bir kök eleştirisi üzerinden yürütmektedirler. Elbette eski Yunan felsefesi onlar için önemli bir çıkış kaynağıdır. Ancak kendi görüşlerinin doğruluğunu da eleştirdikleri görüşlerin yanlışlığını göstermeye çalışarak temellendirmektedirler. Bu bakımdan onların görüşleri daha başlangıçtan bir kökene dayanmaktadır. Bu köken, diğerinin yanlışlığına dayanması nedeniyle dahi pasiftir. Yine de onların yaklaşımıyla, düşünce geleneğinin yanlış bir biçimde dayandığı bu kök, felsefede idealizm, psikoloji ve psikiyatri içinde psikanaliz ve dilbilim içinde ise Saussure’ün önceden ortaya koyduğu yapıdır.

Deleuze ve Guattari, toplumsal örgütlenmelerin biçimlenmesinde dil, grafizm ve yazı ilişkilerinin eskiden beri önem taşıdığını kabul etmektedirler. Dahası Saussure’ün geliştirdiği göstergebilimin de bu ilişkilerle tam uyum içinde olduğunu öne sürmektedirler. Bu doğrultuda Deleuze ve Guattari’nin dilbilimsel açıdan, Saussure’ün göstergebilim olarak adlandırdığı yaklaşımına karşı geliştirdikleri eleştirel görüşleri değerlendirmeye tabi tutmak bu çalışmanın çerçevesi olacaktır.

Deleuze ve Guattari’de Toplumsal Örgütlenme: Socius

Deleuze ve Guattari günümüz toplumsallığını tarihsel bir serüvenden geçi-
rerek ele almaktadırlar. Bu serüven aşağıda görüleceği üzere, zaman içinde üç

1 Todd May, *Postyapısalcı Anarşizmin Siyaset Felsefesi*, (Çev.: Rahmi G. Ögdül), İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2000, s. 63.

toplumsallık tipi ile dile getirilmektedir. Toplumsallığın her tipini adlandırırken makine ifadesini de kullanmaktadırlar. Böylece onlar toplumsal makine üzerinden düşüncelerini somutlaştırmaktadırlar. Bu kavramlaştırmada Deleuze ve Guattari'nin çalışan, işleyen şeyi makine olarak tarif etmesi yaklaşımlarının temelini oluşturmaktadır. Onlara göre, “*makine dolaysız bir şekilde toplumsal bir bedenle ilişkili olarak kavranmalıdır, insani bir biyolojik organizmayla ilişkili olarak değil.... Makine her şeyden önce, makineselleştirici organ olarak eksiksiz beden tarafından ve bu bedende dağıtılmış olduklarıncaya makineler olan insanlar ve aletler tarafından tesis edilen toplumsal bir makinedir.*”²

Toplumsallığın makine ile açıklanması aslında materyalistçe bir düşüncenin uzantısı olarak seyretmektedir. Bu sayede insan maddi bir unsur gibi işleyen çalışmanın bir parçası haline gelmektedir. Zira Deleuze ve Guattari için “*insanın kapasitesini tanımlanmış görevleri üstlenmeleri için genişleten teknik makinelerin aksine, toplumsal makineler insanı kendi mekanizmalarına dahil ederler*”.³ Toplumsal makinelerin birer makine olarak teknik makine ile ilgisiz olmasının nedeni, teknik makinelerin kendi süreçlerini yeniden üretmenin koşullarına sahip olamayışlarıdır. Toplumsal makine ise teknik makinenin aksine parçaları olarak insanlara sahip olan bir makinedir.⁴ Dolayısıyla insanlar kendi süreçlerini yeniden üretme kapasitesine sahip olarak teknik makinelerden ayrılmaktadırlar. Bununla birlikte insanın kendi süreçlerini yeniden üretmesi için onların kendi özgür üretim ilişkileri üzerinden devam eden bir yaşam biçimine ihtiyaçları vardır. Aksi halde pasifleşmiş ve bağımlı bir parça olarak varlık olarak göstereceklerdir.

Toplumsal makine veya diğer adıyla sociusta yapılan şey, Deleuze ve Guattari'ye göre her zaman için arzu akımlarını kodlamak, kaydetmek ve hiçbir akımın akımlı olmadığını temin etmektir.⁵ Bu bir olumsuzluktur ve zaten Deleuze ve Guattari de sociusu insan doğasına aykırı olarak görmektedirler. Çünkü onlara göre gerçekte en başından beri var olan arzulama üretimleri socius tarafından kodlanarak sabitleştirilmektedir. Aslında toplumsal üretim ile yeniden üretim var olduğu andan itibaren arzulama üretimi de vardır. Fakat kapitalizm öncesi toplumsal makineler arzu akımlarını kodlamaktadırlar. Sociusun işi arzuyu kodlamaktır.⁶ Kapitalizm de kodlama biçimi bazen çözülme ile toplumsallaşma şekliyle öncekilerden farklı olarak aşağıda değinileceği üzere sürüp gitmektedir. Bununla birlikte Sociusun arzuyu kodlaması Deleuze ve Guattari'ye göre onu

2 Gilles Deleuze - Félix Guattari, *Anti-Ödipus Kapitalizm ve Şizofreni 1*, Çev. Fahrettin Ege-Hakan Erdoğan-Mustafa Yiğitalp, Ankara, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, 2014, s. 573.

3 Ian Buchanan, *Deleuze ve Guattari'nin Anti-Ödipus'u*, Çev. Fahrettin Ege-Hakan Erdoğan, Ankara, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, 2014, s. 137.

4 Deleuze - Guattari, *Anti-Ödipus*, s. 207.

5 Deleuze - Guattari, a.g.e. s. 55-56.

6 Deleuze - Guattari, a.g.e. s. 205.

sabit, değişmez bir rejim içine alması demektir. Ancak bu durumda arzunun ne olduğunun da açıklanması bir gereklilik olarak belirmektedir.

Deleuze ve Guattari'ye göre arzu bir makinedir ve arzunun nesnesi de ona bağlı başka bir makinedir. Bu bakımdan arzu, bir makinenin makinesi olarak makinedir.⁷ Arzunun makine olması onun üretimde bulunduğunu göstermektedir. İşte bu üretimde bulunan makinenin makinesi olarak arzu harekete geçirendir. Sürekli olarak harekete geçiren bir makine olarak vardır arzu. Bu haliyle Deleuze ve Guattari'ye göre gerçek arzu, “*her makine ‘içinden geçen sürekli bir maddi akışla[...]* ilişkilidir’ ve ‘*her ilişkisel akış, ideal, sonsuz bir akım’ (...)* ya da *kesintisiz üretimin evrensel sürekliliği olarak görülmelidir.*”⁸ Başka bir deyişle arzu bir egemen yapı ya da sistem tarafından kontrol edilmemiş ve düzenlenmemiş, böylece de hiçbir sabitliğe tabi olmayan serbest ilişkileri ve işleri ifade etmektedir. Kısaca arzu özgür bağlantıları olan bir makine olarak işleyiştir.

İşte sociusun ya da toplumsal makinenin insanı bir sistem içine dâhil ederek sabit ilişkilere ait kılması Deleuze ve Guattari'ye göre özgürlüğün elden gitmesidir. Çünkü bu insana özgü arzunun sistem içinde kodlanarak belirli sınırlamalar içine alınmasıdır. Bir socius içinde kodlanmak da bu nedenle kendi özgür doğası içindeki arzunun belli sabitlikler içine sıkıştırılması demektir. Dolayısıyla socius aslen arzulama üretimini tutsak eden bir toplumsal yapıdır. “*Arzulama-üretimini tutsak edilmesinin, yani toplumsal makinenin ilk örneği yerliyurtlu makinedir. Sözde ilkel insanlar tarafından üretilmiştir.*”⁹

İlkel Toplumsallık, Ses ve Grafizm

Öznenin özgürlüğünü ortaya koyan serbest ilişkilerle üretimde bulunan arzunun özgürlüğünün toplumsallık içinde kodlanarak sınırlı hale sokulması ilk olarak Deleuze ve Guattari'nin ilkel toplumsal makine dediği toplumda görülmektedir. Bu kodlama özgür akışları ve oluşları üretmeye muktedir organların kuşatılmasıyla yapılmaktadır. Somut örnekle söylenecek olursa üyelerini törenle kabul eden ilkel toplumlar, aslında parçalarını düzenlemekte ve onları baskı altına alarak kuşatmaktadır.¹⁰ İlkel topluluklar en kestirme ifade ile devletsiz topluluklardır. Diğer bir deyişle gücün farklı organları o topluluklarda görülmezler.¹¹

Deleuze ve Guattari, ilkel sociusa kaydolma töreninin dövme yapma, kesme yarma, oyma, kazıma, sakatlama, kuşatma, kabul etme şeklinde gerçekleştiğini

7 Deleuze - Guattari, a.g.e. s. 47.

8 Ronald Bogue, *Deleuze ve Guattari*, Çev: İsmail Öğretir-Ali Utku, İstanbul, Otonom Yayıncılık, 2013, s.137.

9 Buchanan, a.g.e. s. 138.

10 Deleuze - Guattari, *Anti-Ödipus*, s. 209.

11 Gilles Deleuze - Félix Guattari, *A Thousand Plateaus Capitalism and Schizophrenia*, Trans: Brian Massumi, London, Bloomsbury Academic, 2014, s. 416

söylemektedirler. Onlara göre göstergelerini doğrudan doğruya bedene kazıyan bu organizasyon, bir zulüm sistemi, korkunç bir alfabetir. Burada zulmün zorbalıkla hiçbir ilgisi de bulunmaz. O kültürün bedenlere işleyen ve onlara kazınan hareketidir. Bir tür saban sürmedir. Bu kültür, üretimi arzunun içine zorla yerleştirilir ve arzuyu da toplumsal üretim ve yeniden üretim içine sokar. Böylece bu işlem sayesinde insanlar ya da onların organları toplumsal makinenin parçaları kılınmaktadır. Dolayısıyla da ilkel yerliyurtlu makine, bedenleri işaretlemekte, organlara yatırım yapmakta ve böylece akımları kodlamaktadır.¹²

Deleuze ve Guattari'ye göre bu tören vasıtasıyla kişi artık başka bir oluşumun içinde tabi kılınan bir insan haline gelmektedir. Böylece bir socius olan ilkel yerliyurtlu makine, üyelerini baştan sona kendi kalıpları içinde biçimlendiren bir yapılanma şekli ortaya koymuş olmaktadır. Kişi, kendi bedenine işlenen işaretlerle kayıt olurken bir aidiyet bağının içine dâhil olmaktadır. Artık belli bir sistem üzere yapılanan bir topluluğun üyesi haline gelmektedir.

Deleuze ve Guattari'ye göre kişinin bir üyeliğe törenle dâhil olması bir borçlanma biçimidir. Bu borçlanma, üye oldukları toplum içinde belli bir görev, sorumluluk ve işlev etrafında açığa çıkmaktadır. Buogue'nin de dediği gibi ilkel sociusta,

“Her birey kabileye üyeliği kabul edildiğinde, topluluğa ait mal mübadelesi ağı içindeki yerini, yaşlıların ayrıcalıklarıyla ilgili borcunu yüklenir. Böylece üyeliğe kabul edilenlerin yeryüzünün bir parçası olan bedenlerine ittifak ve soy zinciri göstergelerinin kazındığı –dövmelendiği, çizildiği- üyeliğe kabul ritüelleri gibi böylesi seremoniler aracılığıyla üretilen bir borç birliğinden ve bir ‘kod artı değeri’nden söz edilebilir.”¹³

Üyeliğe kabul töreni ile Deleuze ve Guattari'ye göre aslında bir ‘temsil sistemi’ oluşmaktadır. İlkel makede kodlama rejimi daha çok grafiklerle gerçekleştirildiğinden akrabalık ve ittifak ilişkileri de yazılı olmayan grafik temsilleriyle kurulur.¹⁴ Bu kodlama ile oluşan yerliyurtlu temsil, iki heterojen öge olan ses ve grafizm ile kurulmaktadır. Ses ve grafik olarak iki ögenin heterojenliği üçüncü bir şey olan görsel öge ile telafi edilir: Göz. Söz temelde belirtici bir işleve sahiptir. Grafizmin kendisi belirtilen şeyle birlikte bir göstergeyi tesis eder. Göz birinden diğerine gider ve birinin acısı karşısında diğerinin görünebilirliğini ölçer. Sistemde her şey etkindir ve tepki vermektedir. Kullanımda ve işleyiştir. Bu haliyle de yerliyurtlu temsil her zaman çokanlamalı bir kullanım içinde sesleri, grafikleri ve gözleri çağrışıma sokar.¹⁵

12 Deleuze - Guattari, *Anti-Ödipus*, s. 212-213.

13 Bogue, a.g.e. s. 145.

14 Sinan Kılıç, *Deleuze-Guattari: Şizoanaliz Yaratıcı Bir Fark ve Arzu Ontolojisi*, Ankara, Sentez Yayıncılık, 2013, s. 127.

15 Deleuze - Guattari, *Anti-Ödipus*, s. 296-298.

Deleuze ve Guattari, ilkel sociusta ses ve grafızmin bir kodlama aracı olarak kullanıldığını belirtmektedirler. Ancak bu kodlama üyelik töreni sonrasında mümkün olabilmektedir. Sesin kullanılışı insan ilişkilerinin boyutunu ortaya koyabilme niteliğini taşımaktadır. Sözelimi ses, buyruğa dönüştürülerek insan ilişkilerini düzenleme aracı haline getirilmektedir. Grafizm ise bizzat ait olmanın ve buyrukları kabul etmenin sembolleri anlamına gelebilmektedir.

Fakat bir üyelik töreni olmadan da gerçekleştirilecek bir grafizm, bir kültürü ifade edebildiği için kodlama rejimi ya da sembolleştirme biçimi olarak görebilmek mümkünken ses için her zaman aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Ses doğada herhangi bir nedenle zaten kodlamaya dönüşmektedir. Sözelimi bir tehlike karşısında uyaran ifadeler anlamında sesin yükseltişi de kodlama içermektedir. Bu kodlama, her ne kadar bir hiyerarşi oluşturmaya ve bir kayıt altına alma durumu olmasa da bir tehlike karşısında uyaran ses olarak her zaman sabitlik ifade edecektir. Ancak buradaki sabitlik değişmez hiyerarşik ilişkilere ve kurallara yol açmadığı için Deleuze ve Guattari'nin sözünü ettiği türden bir kodlama değildir.

Öte yandan Deleuze ve Guattari'in bakış açısında gösterge, bedendeki kazınışı vasıtasıyla etki eder. Bir işaretin bedene kazınması sadece bir mesaj değerine sahip değildir. Bedenin kendisine de etki etmektedir. Kurban, grafiğin eylemi altında edilgendir. Gösterenin damgasına maruz kalmaktadır. Bu bir borç sistemi ya da yerliyurtlu temsil olarak önem taşımaktadır. Bu borç, kabul törenlerine ait tüm acılar, kırmızı demirler ve acımasız işlemler yoluyla insanı terbiye etmek, etini işaretlemek, onu ittifaklara elverişli kılarak gerçekleşmektedir. Böylece her iki taraftaki bir hafıza sorunu olan borçlu-alacaklı ilişkisi şekillendirilmektedir.¹⁶ Bu haliyle borçla birlikte yapı içinde gösterge rejimi devreye sokulmuş demektir. Gösterge rejiminde artık gösteren ve gösterilen ilişkisi bütün ağırlığı ile ortaya konmaktadır. Borçlanma, Deleuze ve Guattari için bir yerliyurtluluk biçiminin oluşmasıdır. Bir başka söyleyişle sabit mekâna ve konuma gönderme yapan durumdur. Borç kendi başına sistemi ya da yapıyı oluşturma aracı olarak işlenmektedir.

İlkel sociusta insan ilişkilerinin kayıt altına alınması yanal ve dikey olmak üzere iki tip örgütlenme şekliyle izah edilir. Bu örgütlenme biçimleri ittifaklık ve akrabalıkla ifade edilir. Burada ittifak yanal örgütlenme anlamına gelmektedir. Ekonomik olarak bir borçlu alacaklı ilişkisi şeklinde dizayn edilir. Fakat akrabalık hiyerarşik olarak baba soyunun erkek akrabalar ile nakledilmesini içerir. Akrabalık, yönetim ilişkilerinde kullanılırken, ittifak güç ve ekonomik ilişkilerde anlam taşır.¹⁷

16 Deleuze - Guattari, a.g.e. s. 276-279.

17 Deleuze - Guattari, a.g.e. s. 215.

Ekonomik ilişkilerde Deleuze ve Guattari, üretim fazlası birikimin açıkça yasaklanmış ve aktif biçimde önlenmiş olduğunu ve bu sayede de iktidarın bir aile ya da klanda birikmesinin önüne geçildiğini belirtmektedirler. Zira onlara göre üretim fazlası birikimin önüne geçildiği için ilkelikte borç seyrek görüldüğü gibi aynı zamanda karşılıklı olmaktadır.¹⁸ Üstelik ittifaklar akrabalıktan türeyemediği gibi ve onlardan çıkarılamazlar.¹⁹ Bu nedenle hem akrabalık ilişkileri ile ittifaklar ayrı tutulmakta hem de ittifaklar gücün bir elde toplanmasını önleyecek türden ekonomik ilişkileri ihtiva etmektedir. Bu örgütlenme şekli Deleuze ve Guattari'nin yaklaşımında ikelliği despotik oluşumdan ayıran önemli bir biçimlenme olarak dikkat çekmektedir.

Despotik Toplumsallık ve Yazı

İlkel yeliyurtlu makinede toplumsal ilişkiler kodlanmış olsa da her şeye rağmen bu kodlama toplumsallığa verilen ad gibi ilkel düzeyde seyretmektedir. O halen toplumsal alanı her anlamıyla kuşatamamaktadır. Kodlamalar ile bir sociusa aidiyet ilişkisi ortaya konmaktadır ve bir borçluluk ilişkisi ile toplumsallığın sınırları çizilmektedir. Oysa Deleuze ve Guattari'de ikinci tipte yer alan despotik toplumsallık toplumsal alanı güç ilişkileri ile kontrol altında tutmaktadır.

Despotik oluşum, ilkel yerliyurtlu makineyle olan karşıtlık üzerine kurulmaktadır. Despotik oluşuma ait girişim her şeyden önce fethede dayanmaktadır. İlkel yerliyurtlu makineyi fetihle yıkan despotik oluşumda önemli bir hiyerarşik yapı göze çarpmaktadır. Burada hekimler rahipler, katipler ve memurlar önemli bir şekilde göze çarpar. Çünkü bu gruplar despotun şöhretini yayar ve inşa edilen veya işgal edilmiş olan kentlere onun gücünü kabul ettirirler. Ayrıca despotik oluşum içinde eski ilkel akrabalık ve ittifak kodlamaları yerinden edilerek yeni bir üstkodlama biçimi toplumsallık içinde kendini göstermektedir. Bu üstkodlama despotun yeni bir ittifak sistemini dayatmasıdır. Kendisini de Tanrı ile dolaysız bir akrabalık ilişkisi içine yerleştirir. Artık halkın onu izlemesi gerekmektedir. Hatta semavi dinlerin peygamberlerinin de Deleuze ve Guattari'nin anlayışında despot olduklarına tanık olunmaktadır. Onlara göre 'İsa', 'Musa', Aziz Pavlus, 'Yahya' hepsi birere despottur. Yapılan yeni ittifak ve dolaysız akrabalık inşası ile oluşan ittifak, mutlak alana taşınmaktadır.²⁰ Böylece artık Tanrı ile kurulan akrabalık sayesinde sadece toplumsallık biçiminin üyesi olunmamakta aynı zamanda mutlak olan borç sayesinde mutlak bir itaat mantığı da kabul edilmiş olunmaktadır.

18 Eugene W. Holland, *Deleuze ve Guattari'nin Anti-Oedipus'u Şizoanalize Girişi*, Çev: Ali Uku-Mukadder Erkan, İstanbul, Otonom Yayıncılık, 2013, s. 129.

19 Deleuze - Guattari, *Anti-Ödipus*, s. 227.

20 Deleuze - Guattari, a.g.e. s. 281-283.

Üstkodlayanın böylece görüldüğü sistem Deleuze ve Guattari’de emperyal devlet yapısıdır. Bu sistem tek bir çizgide, özel hiçbir şey varsaymayan bir tür mülkiyet, para ve kamusal işi içermektedir.²¹ Üstkodlama için para dikkat çekici ve açıklayıcı bir örnek olmaktadır. Zira Deleuze ve Guattari’ye göre paranın ticaretteki rolü, ticaretin kendisinden çok, devlet tarafından onun denetlenişine bağlıdır. Her ne kadar hâkim sınıflar parayı özel mülkiyetin yararına bile kullansa, para ve vergiler arasındaki despotik bağ gözle görülür olarak kalır. Özetle para, borcu sınırsız kılmanın vasıtasıdır.²²

Eski yerliyurtluğun kodlama biçiminin bir üstkodlama ile yeniden tesis edilmesi geçici düzeyde bir kod çözümü olsa da değişim, sisteme özgü olarak gerçekleşmekte ve yine kalıcı bir kodlamaya dönüşmektedir. Bu üstkodlama doğal olarak eski kod sistemini ortadan kaldırmaktadır. Paranın bir yerliyurtluluk aracı olarak örneklendirilmesi burada iki açıdan önem taşımaktadır. Birincisi, zaten Marksist düşünce geleneği içinde para etrafında yürüyen toplumsal biçimlenme tarzı en temel konudur. İkincisi de para üzerinden verilen üstkodlama örneği, dil ilişkilerine göre daha somut olarak ve dolayısıyla kolayca anlaşılabilirdiği için bir çıkarım imkânı vermektedir. Tüm alışveriş, alacaklılık ve borçluluk ilişkilerinde paranın toplum içinde bir yapıya ya da sisteme entegre oluşu kolaylaştırdığı daha açık olarak görülmektedir. Ticari ilişkiler yoluyla ortaya çıkan kayıt altına alma, vergilendirme gibi konular bir toplumsal aidiyetin somut örnekleridirler.

Ancak konumuz açısından despotik toplumda yazının kullanılışı paradan daha önemli olarak yer almaktadır. Hatta paranın doğurduğu yazılı ilişkiler bile burada önem taşımaktadır. Çünkü Deleuze ve Guattari’ye göre paranın kullanımının devletle olan ilişkisi gibi yazı da despotik toplumda ortaya çıkmaktadır. Yazıyı yaratan despottur. Daha doğrusu grafizmi bir yazı haline getiren emperyal oluşumdur. Yasama, bürokrasi, muhasebe, emperyal adalet, tarih yazımı gibi gereklilikler yazılı olarak yeni oluşumda yer almaya başlamıştır. İlkel toplumlarda grafik sistemi sesten bağımsızdır ve bedene damgalamaktadır. Buna karşın despotik oluşumlarda grafik sistemi sese itaat ederek üzerine dizildiği için yazılıdır. Artık grafizm sese bağımlı hale getirildiği gibi yazı da sese itaat ederek ona bağımlı hale gelir.²³ Demek oluyor ki Deleuze ve Guattari için ilkel toplumsallıkta grafizm bir kodlama ve ait olma aracı iken despotik oluşumda yazı, grafizmi önce bozup sonra yeniden düzenleyerek kendi içine katmakta ve böylece bir üstkodlama oluşturmaktadır. Böylece Deleuze ve Guattari’de yazı, toplumsallık içindeki oluşumların ve ilişkilerin kodlanması anlamına gelirken öbür yandan despotik toplumsallık ya da socius içinde iktidar ilişkilerini düzenleyen bir kodlama biçimi-

21 Deleuze - Guattari, *A Thousand Plateaus*, s. 521.

22 Deleuze - Guattari, *Anti-Ödipus*, s. 288.

23 Deleuze - Guattari, a.g.e. s. 295.

mi olmaktadır. Zira bürokratik işlemlerin tamamında ve kayıt tutmada yazı başköşede yer almaktadır. Yazının kontrolü ise işleyişin kontrolü haline gelmektedir.

Kapitalist Toplumsallık

Kapitalizmin dünyadaki gelişimi ile ortaya çıkan yeni toplumsallık tipi Deleuze ve Guattari için de aynı isimlendirmeye anılmaktadır. Üstelik Markisizmden beslenen yanı sıra onların düşüncesi zaten başından sonuna kadar bu toplumsallık tipinin karşıtlığı etrafında oluşmaktadır. Dahası kapitalist toplumsallık onlara göre insanı sadece kodlamalarla baskı altına alan bir toplumsallık da değildir. O aynı zamanda insanı farklı özellikleriyle hem kuşatmakta hem de kuşatmıyor gibi yapmaktadır.

Deleuze ve Guattari'nin yaklaşımında kapitalist toplumsal makine kendi üretim tarzı içinde akımların kod çözümü ve yersizyurtsuzlaşması ile tanımlanmaktadır. Kod çözümü burada bir kodun anlaşılması ve tercümesi değil fakat kodun parçalanışı anlamına gelir. O, kendinden önceki toplumsal oluşumların kodladığı ve üst kodladığı akımların kod çözümünü sağlar ama diğer bütün sociuslardan daha merhametsiz şekilde akımların enerjisini kapitalist sermayenin bedenine bağlı halde tutan aşırı katı bir aksiyomatığı onların yerine geçirir.²⁴ Bu haliyle kapitalist makinede bir yanda akımların kod çözümü ya da yersizyurtsuzlaşma gerçekleşirken diğer yanda onların şiddetli ve yapay yeniden yerliyurtlulaşmaları olarak çifte bir hareket mevcut durumdadır.²⁵ Bu, bir yandan insanı önceki bağlardan kopardığı ve böylece eski aidiyetleri ortadan kaldırdığı için bir kod çözümü ve yersizyurtsuzlaştırmadır. Çünkü artık eski merkezler ortadan kaldırılmıştır. Bu bağlamda eski feodal bağlılık ya da kölelik artık ortadan kalkmıştır. Kişinin özgürlüğü sağlanmaktadır. Ancak öbür yandan kişinin kapitalist sermaye içinde yeniden biçimlenişidir ve bu yüzden yeniden bir otoritenin içine girmesi söz konusu olmaktadır.

Deleuze ve Guattari'nin kapitalist toplumsallık için sözleri sadece sermayeye bağlı yeni bir toplumsallık tipi olarak tanımlama ile sınırlı değildir. Onlara göre kapitalist toplumsallık üstelik eşsiz sürüsel bir örgütlenme sağlayan biçimiyle eşi görülmemiş kölecilik ve emsalsiz bir itaat mantığı ortaya koymaktadır. Artık efendilerin bile olmadığı bir düzen sürüp gitmektedir. Sadece başka köleleri kumanda eden köleler vardır. Burjuvazi amaçlar için artı değeri soğurmaktadır ama aslında bir bütün olarak ele alındığında olan bitenin kendi yararı ile hiçbir ilgisi bulunmamaktadır.²⁶

Bu yüzden kapitalizm dünya ölçeğinde veya ekümenik bir dönüşümü işaret etmektedir. Dünya ölçeğindeki bu aksiyomatik, heterojen sosyal biçimlenme ve

24 Deleuze - Guattari, a.g.e. s. 355-356.

25 Deleuze - Guattari, a.g.e. s. 58.

26 Deleuze - Guattari, a.g.e. s. 368-369.

ilişkilerden doğmak yerine kendi uyumunu sahiplenmektedir. Kendi biçimlenmesini yaymakta, ilişkileri belirlemekte ve uluslararası bir işbölümü organize etmektedir.²⁷ Günümüzde de bu organizasyon aynı kurallarla devam etmektedir. Özellikle transnasyonal yönüyle kapitalizm, bir yersizyurtsuzlaştırma ortaya koyarken daima kendisine ait yeni pragmatik arayışlar içine girmiş olmaktadır. İçinde bulunduğu yerin durumuna göre bir form almakta ve duruma göre de kod çözümü ile o formu bozmaktadır.²⁸ Bu durum, Deleuze ve Guattari'nin ifadesiyle şöyle özetlenmektedir: “*Modern uygar toplumlar, kod çözümü ve yersizyurtsuzlaşma süreçleriyle tanımlanır. Ama bir taraftan yersizyurtsuzlaştırdıkları şeyi diğer tarafta yeniden-yerliyuurtlaştırırlar.*”²⁹

Deleuze ve Guattari'ye göre bu sürekli kod çözümü ve yeniden kodlama kapitalist toplumsallık içinde yazının kullanımında da görülmektedir. Artık, dilin dolaylı ve dolaysız bir biçimde despotik üstkodlanması yerine kapitalizm içinde akımların genel kod çözümü yapılmaktadır.³⁰

Dahası dilbilimsel bağlamda da aksiyomatığın ne ete yazmaya, bedenleri ve organları işaretlemeye, ne de insan için bir hafıza imal etmeye ihtiyacı vardır. Kodlara tezat olarak aksiyomatik, farklı görünümünde kendisine ait infaz, algı ve hafızalaştırma organlarını keşfeder. Hafıza kötü bir şey haline gelmiştir. Her şeyin ötesinde artık inanca bile ihtiyaç yoktur. Kapitalist, kimsenin bir şeye inancı kalmadığından yakını ama aslında bunda samimi de değildir. O sadece dudaklarını oynatmaktadır. Dil de bu bağlamda inanılması gereken şeyi değil ama yapılacak olan şeye işaret etmektedir. Özellikle de yetenekli kurnazlar tarafından kodu çözülebilecek ve anlamı kısılabilecek bir şeye dönüşmektedir. Dahası kapitalizmin içinde kimlik kartlarının ve belgelerin bolluğuna rağmen gözden yitmiş beden işaretlerinin yerini alabilecek kitaplara bile gerek kalmaz. Onlar artık gündel işleve sahip ruhlar olarak bulunmaktadır.³¹

Aslında Deleuze ve Guattari'nin yaklaşımındaki yazı ve dil için kapitalist toplumda yüklenen işlevi ayırt etmek zor değil. Bu ayırt etme için Markist geleniğin Frankfurt Okulu'nun kültür endüstrisine yaklaşımı bir ipucu olmaktadır. Bottomore'un belirttiği gibi Frankfurt Okulu'nun iddiası “*teknoloji ve teknolojik bilincin kendisi eleştiriyi dilsizleştiren ve başarısız kılan birbiçimli ve köksüzleştirilmiş 'kitle kültürü' şeklinde yeni bir görüngü üretmiştir, tezidir.*”³² Köksüzleşmiş kitle kültürüne dönüşmesiyle kültür, sıradan olduğu kadar kapitalizmin emrine girmiş bir hale gelmektedir.

27 Deleuze - Guattari, *A Thousand Plateaus*, s. 528.

28 Ali Akay, “Şirket Toplumu-Denetim Toplumu”, *Gilles Deleuze'de Toplum ve Denetim*, Çev.: Barış Başaran, İstanbul, Bağlam Yayıncılık, 2005, s. 137.

29 Deleuze - Guattari, *Anti-Ödipus*, s. 373.

30 Deleuze - Guattari, a.g.e. s. 348-349.

31 Deleuze - Guattari, a.g.e. s. 363-364.

32 Tom Bottomore, *Frankfurt Okulu*, Çev.: Ahmet Çiğdem, Ankara, Vadi Yayınları, 1994, s. 19.

Kültürün kapitalist toplumsallık içinde bir endüstri olarak üretildiğinin belirtilmesi gibi dilin ve yazının işlevi de kapitalizm içinde sürekli yeniden üretime imkân sunacak bir hale gelmektedir. Bu bağlamda reklam sektörünün dili kullanımını örnek olarak gösterilebilir. Zira reklam sektörü içinde dil, tamamıyla pazarlamaya dönük olarak gelişmektedir. Pazarı daha hızlı hale getirmek için sürekli bir etki alanı oluşturmayan dil, becerisi düşük sıradan bir etkileşim alanı içinde görülmektedir. Dil, kapitalizmin çarklarının dönmesine elverişli hale geldikçe yaygınlaşan bir araç olarak kullanılmaktadır. Sloganlar ve beylik laflar dahi kapitalist üretim ilişkilerini çağrıştıran ve onu doğal gösteren bir yapıda sunulmaktadır. Ancak bu dilin de hızla tüketilmesi gerekmektedir. Zira üretilen yeni kodlama biçimi çoktan yerini almak sıraya geçmiştir bile.

Yazının ve dilin bu hızlı tüketimi sadece günlük hayatı oluşturan ilişkiler ağını hedef alan üretimin boyutlarıyla da sınırlı değildir. Dolayısıyla teknolojinin değişmesi gibi bilimin dahi hızla üretilen ve çözülen yeni bir nesneye dönüşmesi gerekmektedir. Bu dönüşümü Habermas şu şekilde anlatmaktadır: “*Günümüzde endüstri toplumunun çalışma sisteminde araştırma süreçleri teknik uyarılma ve ekonomik değerlendirmeye, bilim ise üretim ve yönetimle çiftlenmişlerdir: bilimin teknikte kullanılması ve teknikteki ilerlemelerin tekrar araştırmalarda kullanılmaları çalışma dünyasının özü haline gelmiştir.*”³³ Dolayısıyla bilimsel bilgiyi yayacak olan dil de, bilim de kapitalizmin içinde anlamlandırılmaktadır.

Görüldüğü üzere Deleuze ve Guattari’ye göre sadece kapitalist toplumsallık değil diğer toplumsallık tipleri de insan ilişkilerini ve dili kodlayarak işlemektedir. Bu kodlama biçimi sisteme itaat eden ve uyum sağlayan bir ilişkiler demeti olarak kendini göstermektedir. İtaat etme ise dilin içinde başlı başına bir sistemik biçimlenme olarak şekillenmektedir. Bu biçimlenmeyi de Saussure ortaya koymaktadır.

Göstergebilim ve Toplumsallık Tipleri

Saussure, dil yeteneğinin hem toplumsal hem de bireysel bir yanı olduğunu öne sürer ve dil ile dil yeteneğini özenle birbirinden ayırır. Ona göre dil, dil yeteneğinin bireylerce kullanılabilmesi için toplumun benimsediği zorunlu bir uzlaşımın bütünüdür. Dolayısıyla gerçekte dil, insanda var olan dil yeteneğinin yalnızca bir bölümüdür.³⁴ Dilin varlığı da topluluk üyeleri arasındaki bir tür sözleşmeden doğmaktadır.³⁵

33 Jürgen Habermas, *İdeoloji Olarak Teknik ve Bilim*, Çev.: Mustafa Tüzel, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2007, s. 73.

34 Ferdinand de Saussure, (1998), *Genel Dilbilim Dersleri*, Çev: Berke Vardar, İstanbul, Multilingual Yayınları, 1998, s. 37-38.

35 Saussure, a.g.e. s. 44.

Saussure, dilde yer alan her ögenin bir nesnenin karşılığı olarak bir terimler sistemi şeklinde kabul edilmesine karşı çıkmaktadır. Ona göre, dil göstergesi bir nesneyle bir adı değil bir kavramla bir işitimi birleştirir. Bir dil sistemi içinde Saussure, bütünü belirtmek için göstergeyi, kavram yerine gösterileni ve işitimi imgesi yerine de gösteren terimlerini kullanmayı önermiştir.³⁶

Öte yandan Saussure'e göre dil, sözden ayrıdır. Bunu ortaya koyan gerçeklik ise konuşulmasa bile ölü dillerin dilsel düzeninin öğrenilebilir olmasıdır. Dolayısıyla dil, sözden bağımsız biçimde inceleyilecek bir konudur.³⁷ Saussure'e göre dilde yalnız işitimi imgesi bulunmaktadır ve bu imge değişmeyen bir görsel imgeye dönüştürülebilmektedir. Başka bir deyişle dil, işitimi imgelerini kapsayan bir bütündür, yazı ise bu imgelerin somut biçimidir.³⁸ Bu bağlamda aslında dil ve yazı iki ayrı gösterge sistemidir. Yazının yegâne varlık nedeni dili temsil etmektir. Dilbilimin konusunu, kelimenin yazılı ve sözlü kelime formu değildir. Onun konusu yalnız konuşmadaki kelimedir. Fakat sözlü kelime yazılı görüntüye öyle bir bağlanır ki yazılı kelime baş köşeye geçer. Sonuçta da birini tanımak için onun yüzüne bakmaktansa resmine bakmanın daha geçerli bir yolmuş gibi sesli göstergenin görüntüsüne kendisinden daha fazla önem verilmiş olunmaktadır.³⁹

Özetlenecek olursa görülmektedir ki Saussure, dille ifade edilenlerin toplum içinde meydana geldiğini belirtmektedir. Bu durumda dildeki anlam toplumda oluşan belli bir sistem içinde ortaya çıkmaktadır ki o buna uzlaşım bütünü demektir. Ancak bu aynı zamanda bireylerin de sistem içinde ona bağımlı olarak ilişkilerini yürüttüğünü ve konuşmalarını anlamlandırdığını göstermektedir.

Saussure'ün, bireyin sisteme bağımlı olduğunun ifadesi, Deleuze ve Guattari'nin karşı çıktıkları bir sistem olarak belirlemektedir. Tam bu noktada ilkel, despotik ve kapitalist olarak adlandırılmış olan tüm toplumsallık tiplerindeki bireyin bir sisteme bağlanması ve borçlu hale getirilmesi ile Saussure'ün yaklaşımı arasında önemli bir benzerlik bulunduğu tespit de kaçınılmaz hale gelmektedir. Her şeyden önce Saussure'ün dilbilimi bir yapı içinde merkezi bir konumun varlığıyla hiyerarşik bir gösterge sistemi kurmaktadır. Bireyin özgürlüğü yerine bir sistem içinde pasif ve bağımlı kişilik haline gelmesi Deleuze ve Guattari açısından kabul edilemez bir durumdur. Çünkü bu, insan doğasına aykırıdır.

Deleuze'ün Guattari ile birlikte yaptığı çalışmalar öncesinde tek başına yazdığı eserlerde de Saussure'ün görüşüne karşı görüşleri olduğu bilinmektedir. Deleuze için Saussure'ün dilbilimsel yaklaşımında asıl karşı çıkılması gereken konu bir gösterge sistemin varlığıdır. Deleuze'e göre gösterenler rejiminde, anlamın,

36 Saussure, a.g.e. s. 108-111.

37 Saussure, a.g.e. s. 44.

38 Saussure, a.g.e. s. 45.

39 Saussure, a.g.e. s. 57.

herhangi bir yönünü kendi içinde sunan her göstergeye gösteren denmektedir. Karşısında ise gösterilen bulunmaktadır. Bu yönüyle de anlam, bağlantılı olarak ve görelî ikilik içinde tanımlanan şey haline gelmektedir. Dolayısıyla gösterilen her ne olursa olsun anlamın kendisi olmamaktadır. Bu, sınırlandırılmış anlamdır ve sınırlandırılmış anlam içinde gösterilen de sadece bir kavramdır. Geniş bir anlam içinde ise o, anlamın belirli görünümündeki ayırım zemini üzerinde tanımlanabilen her şeydir. Kısaca gösteren, asıl olarak ilişkilerin konumunu ideal mantıksal olarak atfetme olayıdır. Gösterilen ise gerçek bağları ve nitelikleriyle birlikte ilişkilerin halidir.⁴⁰

Kaldı ki Deleuze'ün belirttiği haliyle gösteren, öncelikli olarak dil düzeninde bulunmaktadır. Fakat genel olarak gösterilen, bilinenin düzeninde yer almaktadır. Bilinen de bir parçadan diğerine sürekli ilerleyen bir hareket yasasına tabidir. Gösteren serileri, başlangıç niteliğindeki bütünlüğü organize ederler. Oysa gösterilen serileri üretilen bütünlükleri düzenlemektedirler.⁴¹ Dolayısıyla Deleuze'ün yaklaşımında gösterenin dil düzeninde bulunması tamamen bir yapıya işaret etmektedir. Yapılandırılmış olan düzen içinde gösteren bir varlık kazanmaktadır. Eğer dil düzeni bu şekilde kurulmuş olmasa gösterenin varlığı sorgulanmış olacaktır. Gerçekte o var olmaktan öte metafizik olarak var olduğu kabul edilen bir varlık olarak ortaya çıkmaktadır. Bu başlı başına idealist bir yönelimdir ve ne Deleuze ne de Guattari için kabul edilebilir bir bakış açısıdır.

Üstelik Deleuze ve Guattari'ye göre etki itibarıyla Saussure'un dilbiliminde, ayırt edici birimler olarak gösterenin öğeleri, yeri geldiğinde gösteren tarafından üstkodlanan aralıklar olarak düzenlenmektedir. Kısaca, gösterilenin doğası itibarıyla kendisini gösterene itaat ediyor olduğu bir ilişki içinde bulunmaktadır.⁴² Bu haliyle de gösteren gösterilen ilişkisi Deleuze ve Guattari'nin tanımlamış olduğu toplumsallık tiplerinin içinde biçim kazanmış bir itaat zincirinin halkası ile aynı şartlarda bulunmaktadır. Gösterge rejimi bir başına bu toplumsallık tiplerinin bir uzantısıdır. Bunun tersi de düşünülebilir. Zira aralarında önemli bir paralellik vardır.

Bu konuda bir örnek vermek gerekirse despotik toplumsallık yeterli bir örnek olarak gösterilebilir. Zira ilkel ziraat toplulukları üzerine yükselerek tek başına artık ürünün veya stoğun sahibi olarak devleti temsil eden despotun gücüne boyun eğdirme bu ilişkiyi göstermektedir. Bu sistemde despot kamusal işlevlerin ve bürokrasinin kaynağı olarak da görülmektedir. Bu, üstkodlamadır veya gösteren olarak emperyal devletin gösterge rejimidir.⁴³

40 Gilles Deleuze, *The Logic of Sense*, (Trans: Mark Lester and Charles Stivale) Ed. By Constantin V Boundas, London, Continuum Books, 2010, s. 45.

41 Deleuze, a.g.e. s. 58.

42 Deleuze - Guattari, *Anti-Ödipus*, s. 350-351.

43 Deleuze - Guattari, *A Thousand Plateaus*, s. 497-498.

Deleuze ve Guattari'ye göre gösteren ve gösterilen arasındaki ilişki hayatın sistemli benzerlikle kodlanması nedeniyle karşı çıkılması gereken bir yapıdır. Sistemin varlığı tıpkı dildeki gibi gösteren gösterilen ilişkisi şeklinde insan ilişkilerini dizayn etmektedir. Bu dizayn, üstünlük kurma ve boyun eğdirme şeklinde sürmektedir. Hiyerarşik bir toplum örgütlenmesinin de temeli olmaktadır.

Deleuze ve Guattari'ye göre bu hiyerarşi bir dil içinde özellikle emir sözlerde açıkça gözlenebilmektedir. Emir sözleri sadece bir buyruğu emretmeye ilişkin olarak sınırlandırılmaz. Onlar sosyal ilişkiler yerli yerine oturtan itaate bağlı birer ifade olarak varlık göstermektedirler. Her ifade dolaysız ya da dolaylı olarak bu bağı ortaya koymaktadır.⁴⁴ Dahası bu ilişki biçimi eğitim alanında zaten görünen bir gerçeklik olarak sürmektedir. Zira Deleuze ve Guattari'ye göre zorunlu eğitim makinesi bir bilgi iletişimi sağlamamak yerine çocuğa göstergebilimsel koordinatları yüklemektedir. Kelimeler alet değildir ama çocuğa, dil, kalem ve defter tıpkı işçiye kürek ve kazmanın verildiği gibi verilir. Bu ilişki içinde gramer kuralları da sözdizim belirten olmaktan önce bir iktidar belirtenidir.⁴⁵

Deleuze ve Guattari'de Dil ve Anlam Sorunu

Deleuze ve Guattari için gramer kurallarının iktidar aracı ya da belirteci haline gelmesi başlı başına bir sorundur. Bu durum bir yapı etrafında dilin hâkimiyet alanı oluşturarak ya da dile hâkimiyet alanı oluşturularak türetilmektedir. Onlara göre yapılan şey gerçekliğe ve oluşa aykırıdır. “Çünkü her dil bir diller çoğulduğundan, bir anlambilimsel dünyalar çokluğundan oluşur.”⁴⁶ Hatta Deleuze ve Guattari'ye göre bir ana dil dahi bulunmamaktadır. Sadece hâkim dilin zamanla gücü ele geçirmesi ve yayılarak çeşitli merkezlere eşzamanlı olarak baskın yapıp üzerine çullanması söz konusudur.⁴⁷ Aslında ana dilin bulunmamasından çok Deleuze ve Guattari için bulunmaması gerekmektedir. Bu yüzden de düşüncelerini ana dilin olmadığı üzerine kurmaktadır. Çünkü ana dilin varlığı dili kullananlar açısından değişmez referanslar sistemi içinde iletişim ve düşünce oluşturmak anlamına gelmektedir. Bu da bir merkezi alanın varlığı demektir. Daha da önemlisi kurulan ilişkilerin sabit sistemlerce değerlendirmeye ve yargıya alınması demektir. Eğer bir insan grubu içinde ana dilin bulunmadığı kabul edilirse bu durumda bir temele dayanmış ilişkilerin oluşturulması da güçleşmektedir. Bu haliyle de Deleuze ve Guattari'nin önerdiği şekilde fiil ve ifade arasındaki ilişki oluşun açıklanmasında temel hale gelecektir.

Deleuze'e göre anlamın karmaşık halini ya da onda ifade edileni dikkate aldığımızda biz, bir yandan anlamın önermenin ifade ettiğinin dışında var olmadığını

44 Deleuze - Guattari, a.g.e. s. 91.

45 Deleuze - Guattari, a.g.e. s. 88.

46 Bogue, a.g.e. s. 213.

47 Deleuze - Guattari, *A Thousand Plateaus*, s. 118.

görürüz. İfade edilenin onun ifadesinin dışında olmadığını görürüz. Bu yüzden anlamın var olduğundan ziyade, biz ancak onun kendi doğasında ya da onunla birlikte var olduğunu söyleyebiliriz. Öte yandan o, nispeten ayrı bir nesne haline sahip olduğu için hiç de önermeyle birleşip kaynaşarak tümleşmiş değildir. İfade edilen, her ne olursa olsun ifade ona benzemez. Özetle söylenecek olursa anlam gerçekten bir atfetmedir; fakat kesinlikle önermedeki atfetme değildir. O daha ziyade şeyin ya da ilişkilerin durumunun bir atfetmesidir. Yani şeye atfetme bir fiildir. Şöyle ki: 'yeşillenmek' örneğinde olduğu gibi ya da bu fiil tarafından ifade edildiği gibi o bir olaydır.⁴⁸

Deleuze için anlamın olay olması sabitlikten ziyade bir akış içinde olması demektir. Böylece anlam, sürekli hareket halindeki bir oluşla birliktelik gösterecek ve eylem gibi sabitlikten uzak kalacaktır. Sabitlikten uzak kalma sonucunda da kodlama mümkün olmayacaktır. Kodlamanın ya da üstkodlamanın mümkün olmadığı bir dil ise hiyerarşik ilişkilere da kapalı olacaktır. Bu tamda anlamın varlığının kendi doğası içinde, kendiyile birlikte var olması demek olacaktır. Dolayısıyla anlamın olay ve böylece fiil oluşu onun bir merkezi otorite ya da sabitlik etrafında kodlanmasına da izin vermeyecektir. Bu bir kavramsallaştırma imkân-sızlığı ve gösterenin ortadan kalkması demektir.

Belli bir merkez ve sabitlik etrafında oluşan dil, Deleuze ve Guattari için majör dildir. Majör dilin karşısında ise onun zıttı olan minör dil bulunmaktadır. Majör ve minör iki farklı dili nitelendirmez. Daha çok dilin fonksiyonlarını ya da kullanımını ifade eder. Sözelimi Avusturya İmparatorluğu'nda Çekçe, Almanca ile ilişkili olarak minör dildir. Öte yandan Prag Almanları da potansiyel olarak Berlin ya da Viyana Almanları karşısında minör dil fonksiyonunu yerine getirmekteydiler. Çekoslovakyalı Yahudi Kafka bir minör dilin yaratıcı özelliklerini ortaya koyarak Almanca yazmıştır. Almanca yazan Kafka tarafından çeşitliliğin sürekliliği inşa edilmiştir. Sabitliğin ve sınırlılığın değişkenleri daraltılmış fakat çeşitlilik genişletilmiştir.⁴⁹ Bu bağlamda genel özellikleriyle majör dil homojen topluma işaret etmektedir. Sabit yapısıyla majör dil değişmezliği de beraberinde taşımaktadır. Minör dil ise bu değişmezliğin ötesinde sürekli hareket demektir. Değişimi ifade eden haliyle minör dil hiyerarşiye de aktif ve pasif oluşa da izin vermemektedir. Böylece çoklu bağlantılar her zaman mümkün olacaktır.

48 Deleuze, *The Logic of Sense*, a.g.e. s. 24-25.

49 Deleuze - Guattari, *A Thousand Plateaus*, s. 121.

Sonuç

Deleuze ve Guattari, dilin toplumsal kodlama rejimleri aracılığıyla iktidar aracına dönüştürüldüğünü öne sürmektedirler. Onlara göre bu durum, önce ses ve grafizm düzeyinde zaman içinde ise despotik egemenlik biçiminde gözlenmiştir. Tüm bu yapılanma, kodlama ve üstkodlama ile gerçekleştirilmektedir. Kapitalizm ise bir yandan kodlamayı kullanmakta bir yandan da kodlamaya gerek duymadan sürekli değişimi kendi çıkarları ölçüsünde kontrollü olarak empoze etmektedir.

Bununla birlikte dilin her üç toplumsallık tipi içindeki yapısı, gösteren gösterilen ayrımına dayanan göstergebilimin mantığından ayrı değildir. Halen de dil gösterge sistemi içinde kullanılmaktadır. Bu sayede dil, kapitalizm içinde yeneden üretimin parçası haline gelmektedir. Bu bağlamda daha hızlı tüketimi ve ihtiyacı belirleyen bir araçtır artık. İnsanların yönlendirilmelerini kolaylaştıran ve kapitalizmin lehine sürebilen bir hayat tarzını teşvik eden bir sistemdir.

Bu sistem, Deleuze ve Guattari'ye göre anlam içinde şekillenmektedir. Anlam, gösteren ve gösterilen arasındaki ilişkiden doğmaktadır. Gösteren, kavramsal düzeniyle hiyerarşik bir üstünlük ele geçirmekte ve anlamı kendi üstünlüğü gölgesinde sabitlemektedir. Gösterilen ise gösterenin belirlediği bir sistem içinde anlama bürünmektedir. Bu haliyle de sabit anlamlı diller ve dille doğan ilişkiler hiyerarşik bir sistemi doğurmaktadır. Bu tam olarak iktidar ilişkileri demektir.

Bu yüzden de Deleuze ve Guattari, anlamın kavramsal bir sistemden ziyade olaylara bağlı olarak gelişmesini ve bu bağlamda sürekli değişmesini önermektedirler. Bu sayede daha materyalist bir açıklama geliştirdiklerini de düşünmektedirler. Bununla birlikte, insan ilişkilerini olaylara bağlı olarak maddi unsurlarla açıklamak onu bu maddi unsurlarla ilişkinin gerekliliğine sabitlemek demektir. Dolayısıyla Deleuze ve Guattari, sabit bir bakış açısı ve sistemle ile dil ilişkilerini analiz etmeye çalışmaktadırlar. Bu, kendi içinde sabit bir ön kabulü taşımaktadır ve onların karşı durdukları sabitliği bizzat düşüncelerinin içine almak demektir.

Öte yandan dilin fiile bağımlılığı her ne kadar hiyerarşik bir ilişki biçiminde açıklanmasa da bu da bir bağımlı oluş biçimidir ve dilin fiilin sınırları içinde kalması anlamına gelebilir. Bu durum apayrı bir bağımlılık olarak karşımıza çıkar.

Dahası dil sadece fiilden türediğinde deneyimleme ile sınırlı hale gelecektir. Her insanın deneyimlemesi ve anlamlandırması bir diğerinden farklılık taşıyacağına göre kişinin koyacağı anlamın da kişinin kendisi ile sınırlılığı doğacak ve bu nedenle dilin anlaşmaya yönelik boyutu ya ortadan kalkacak ya da imkânsız hale gelecektir. Zira anlamın kendi doğasında var olduğunu söylemek onu sadece kendisi ile anlamlı hale getirmektedir.

Anlamın bir şeyin ya da ilişkilerin durumunun bir atfetmesi halinde düşünülmesi onu kendi bağlantılarının dışına kapatmaktadır. Yaşanan şey ve ilişkiler

sürekli değiştiği için bağlantılardan doğan anlam değiştiği gibi her deneyimleme neticesinde deneyimleyene göre yeni bir anlamın ortaya çıkışına tanık olunacaktır. Başka bir söyleyişle dilin kişisel deneyimleme ve özgür bağlantılarla irtibatlı oluşu Deleuze ve Guattari'nin isteği olarak bir düzensizlik ve sistemsizlik imkânı sağlayacaktır ama bu durumda da dilin dil olma özelliği ortadan kalkacaktır. Çünkü dil aynı zamanda kişiler arasındır ve bir anlaşma zemini ortaya koyar. Kişiye özgü deneyimleme ile gelen çoklu ve karmaşık anlamlar kişilerarası olan anlaşma zemini ortadan kaldırığı için ortada bir dil de kalmayacaktır. Oysa Deleuze ve Guattari, dilin ortadan kalkmasını değil her şeye rağmen bir anlaşma zemini içindeki minör dilin gerekirliğini savunmaktadırlar. En nihayetinde burada minör dilin de sabit bir anlaşma zeminine ihtiyaç duyduğunu söylemek gerekmektedir.

Kaynakça

Akay, Ali, “şirket Toplumu-Denetim Toplumu”, *Gilles Deleuze 'de Toplum ve Denetim*, çev. Barış Başaran, İstanbul, Bağlam Yayıncılık, 2005.

Bottomore, Tom, *Frankfurt Okulu*, çev. Ahmet iğdem, Ankara, Vadi Yayınları, 1994.

Bogue, Ronald, *Deleuze ve Guattari*, çev. İsmail Öğretir, Ali Utku, İstanbul, Otonom Yayıncılık, 2013.

Buchanan, Ian, *Deleuze ve Guattari 'nin Anti-Ödipus 'u*, çev. Fahrettin Ege, Hakan Erdoğan, Ankara, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, 2014.

Deleuze, Gilles, *The Logic of Sense*, trans. Mark Lester and Charles Stivale, ed. by Constantin V Boundas, London, Continuum Books, 2010.

Deleuze, Gilles , Guattari, Félix, *Anti-Ödipus, Kapitalizm ve şizofreni I*, çev. Fahrettin Ege, Hakan Erdoğan, Mustafa Yiğitalp, Ankara, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, 2014.

_____, *A Thousand Plateaus Capitalism and Schizophrenia*, trans. Brian Massumi, London, Bloomsbury Academic, 2014.

Habermas, Jürgen, *İdeoloji Olarak Teknik ve Bilim*, çev. Mustafa Tüzel, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2007.

Holland, Eugene W., *Deleuze ve Guattari 'nin Anti-Oedipus 'u şizoanalize Giriş*, çev. Ali Uku, Mukadder Erkan, İstanbul, Otonom Yayıncılık, 2013.

Kılıç, Sinan, *Deleuze-Guattari: şizoanaliz Yaratıcı Bir Fark ve Arzu Ontolojisi*, Ankara, Sentez Yayıncılık, 2013.

May, Todd, *Postyapısalcı Anarşizmin Siyaset Felsefesi*, çev. Rahmi G. Öğdül, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2000.

Saussure, Ferdinand de, *Genel Dilbilim Dersleri*, çev. Berke Vardar, İstanbul, Multilingual Yayınları, 1998.